

УДК 37.013.42:316.752:172:378.058

СУТНІСТЬ ПОНЯТТЯ «ПРОФЕСІЙНІ ЦІННІСНІ ОРІЄНТАЦІЇ СОЦІАЛЬНИХ ПЕДАГОГІВ» ЯК ПСИХОЛОГО-ПЕДАГОГІЧНА ПРОБЛЕМА

Тихомиров С.В., аспірант кафедри менеджменту освіти і психології
Запорізький інститут післядипломної педагогічної освіти

У статті проаналізовано наукові підходи до дослідження проблеми сутності поняття професійних ціннісних орієнтацій соціальних педагогів у системі післядипломної педагогічної освіти.

Ключові слова: психолого-педагогічні підходи; професійні ціннісні орієнтації, цінності, соціальний педагог.

В статье дан анализ научному подходу в исследовании профессиональных ценностных ориентаций социальных педагогов в системе последипломного педагогического образования.

Ключевые слова: психолого-педагогические подходы в исследовании профессиональных ценностных ориентаций, ценности, социальный педагог.

Tikhomirov S.V. THE ESSENCE OF THE NOTION OF PROFESSIONAL VALUE ORIENTATIONS OF SOCIAL PEDAGOGISTS AS PSYCHOLOGICAL AND PEDAGOGICAL ISSUE

The article aims to analyse the scientific approach to the study of value orientations of professional social workers in the system of postgraduate education.

Key words: psychological and pedagogical approaches, professional value orientations, values, social pedagogic.

Постановка проблеми. У законах України «Про освіту», «Про вищу освіту», Державній програмі «Освіта України XXI сторіччя», Національній доктрині розвитку освіти у XXI столітті, Концепції виховання дітей та молоді в національній системі освіти України визначено пріоритетні завдання розвитку освітнього процесу на засадах його гуманізації.

Відродження духовності нації в умовах ціннісної кризи привертає увагу до розвитку ціннісних орієнтацій освітян, у тому числі соціальних педагогів, чия професійна діяльність охоплює всі сфери людського життя, проблеми адаптації дитини в соціумі, родині, дитячому колективі тощо.

Актуальність проблеми дослідження загострюється суперечностями, які склалися в суспільстві та сучасній педагогічній практиці між:

– об'єктивною потребою суспільства в системі післядипломної освіти, яка забезпечує високий рівень сформованості професійних ціннісних орієнтацій соціальних педагогів та відсутністю науково-методичних умов, які сприяють реалізації цього завдання;

– потребою соціальних педагогів у неперервному формуванні професійних ціннісних орієнтацій та недостатніми зв'язками структурних елементів післядипломної освіти соціальних педагогів;

– зростаючою роллю процесів саморозвитку в післядипломній освіті та відсутністю певної технології підтримки саморозвитку

професійних ціннісних орієнтацій соціальних педагогів в умовах гуманізації освіти.

Ціннісні орієнтації соціального педагога є одним із джерел розвитку ціннісних та моральних орієнтацій учнів, з якими він працює. Це зумовлює сконцентрованість наукових пошуків на проблемі формування професійних ціннісних орієнтацій соціальних педагогів у системі післядипломної педагогічної освіти.

Аналіз наукових досліджень вказує на те, що особистість соціального педагога як професіонала відзначає його гуманістична спрямованість. Ця характеристика допомагає в професійному становленні, розвитку, саморозвитку інших характеристик і якостей, необхідних для ефективної соціально-педагогічної діяльності. Для соціального педагога характерна орієнтація на особистість клієнта як на найвищу цінність, усвідомлення і прийняття самоцінності особистості клієнта, його неповторної індивідуальності і творчої сутності. Аналіз психолого-педагогічної літератури свідчить, що проблемам формування та розвитку окремих якостей педагога, його професійній підготовці завжди приділялась належна увага, зокрема таким її аспектам, як концептуальні засади професійної підготовки майбутніх фахівців (В.П. Андрущенко, Р.С. Гуревич, А.О. Лігоцький, О.Г. Мороз, Л.О. Хомич); підготовка майбутніх фахівців у контексті особистісної орієнтованої освіти (Г.О. Балл, І.Д. Бех, С.І. Подмазін, В.В. Рибалка, Л.П. Сущенко); психолого-педаго-

гічні основи формування особистості педагога (І.А. Зязюн, В.Н. Козленко, Г.С. Костюк, Н.В. Кузьміна, С.О. Сисоєва); характеристика особистості педагога; дослідження способів формування та розвитку особистості педагога (В.О. Кан-Калик, О.В. Киричук, Н.В. Кичук).

В останні роки напрацьована значна кількість досліджень, присвячених особливостям діяльності соціального педагога в загальноосвітньому навчальному закладі.

Наразі в сучасній освіті спостерігається недостатня підготовленість соціальних педагогів до здійснення професійної діяльності, суперечності між теорією та практикою соціально-педагогічної діяльності. Процес формування професійних ціннісних орієнтацій соціальних педагогів у системі післядипломної педагогічної освіти до сьогодні не підлягав спеціальному дослідженню, хоча існують праці, які розкривають той чи інший аспект визначеної проблеми.

Постановка завдання. З'ясувати сутність поняття професійних ціннісних орієнтацій та процесу формування ціннісних орієнтацій соціальних педагогів у системі післядипломної професійної освіти.

Виклад основного матеріалу. Сучасні дослідники визначають, що ціннісні орієнтації – це особливий компонент духовного світу людини, який є наслідком вільного обрання певних ціннісних переваг. Вони пов'язані з формуванням позитивного ставлення індивіда до певних ідеалів, духовних пріоритетів і завжди є домінуючими. Предметом наукових досліджень стали проблеми професійних ціннісних орієнтацій педагогів.

Згідно з думкою Е.Ф. Зеєра аналіз особистості спеціаліста будь-якої професії є неможливим без вивчення системи його ціннісних орієнтацій, які виражають свідоме ставлення людини до соціальної дійсності, здійснюють мотивацію його поведінки, суттєво впливають на професійну діяльність.

У наукових працях вітчизняних вчених останніх років здійснено аналіз деяких аспектів професійної підготовки, професійної культури соціального педагога, культурологічний та гуманістичний характер соціально-педагогічної діяльності.

Для реалізації успішної діяльності соціальному педагогу необхідні не тільки певні знання, уміння та навички, але й сформована система професійних цінностей, розуміння сутності професійної соціально-педагогічної діяльності.

Професійні ціннісні орієнтації соціального педагога є основою вибору, засвоєння та здійснення професійної діяльності, вони формуються в процесі соціально-педагогічної діяльності, а також забезпечують соці-

ально значущий результат професійної діяльності соціального педагога.

Враховуючи, що професійні ціннісні орієнтації формуються в процесі здійснення соціально-педагогічної діяльності, післядипломна педагогічна освіта виконує функцію формування не тільки професійної компетентності соціальних педагогів, а й професійних ціннісних орієнтацій цієї категорії фахівців освіти.

Під професійними цінностями соціальних педагогів розуміється сукупність ідей, концепцій, норм, які регулюють соціально-педагогічну діяльність. Спираючись на концепцію І.Ф. Ісаєва, виділяємо такі групи професійних цінностей соціальних педагогів:

– *цінності-цілі* – значення та смисл професійної діяльності соціального педагога;

– *цінності-засоби* – значення способів та засобів здійснення професійної соціально-педагогічної діяльності;

– *цінності-відношення* – значення та смисл відношень як основного механізму функціонування цілісної соціально-педагогічної діяльності;

– *цінності-знання* – значення та смисл психологічних, соціально-педагогічних знань у процесі здійснення професійної діяльності соціального педагога;

– *цінності-якості* – значення та смисл професійно важливих якостей особистості соціального педагога: різноманітність індивідуальних, особистісних, комунікативних, професійних якостей особистості соціального педагога.

Ці групи цінностей утворюють аксіологічну модель соціального педагога, яка може бути використана в системі післядипломної педагогічної освіти. Причому слід врахувати синкретичний характер цієї моделі: цінності-цілі визначають цінності-засоби, цінності-відношення залежать від цінностей – цілей та цінностей – якостей, тобто вони функціонують як одне ціле.

У діяльності соціального педагога особливе значення має особистісний компонент, який має ціннісну складову, адже соціальний педагог є носієм певних конкретних цінностей. Особистісні цінності – істотний чинник соціальної регуляції взаємостосунків людей, поведінки індивіда. Оскільки соціальний педагог може безпосередньо впливати на духовну сферу суб'єктів взаємодії, його ціннісні орієнтації особливо важливі. Вони є стрижневим утворенням, яке визначає цілісність, активну соціальну позицію особистості.

Проблема професійних цінностей є науково-дослідним напрямком, що входить до структури теорії цінностей і формування особистості майбутнього спеціаліста. Існу-

ють два підходи до визначення суті цього феномену: діяльнісний та особистісний.

За П.Р. Ігнатенко [7] центральним поняттям в аксіології виступає ціннісна орієнтація. Вона визначається як спрямованість особистості на засвоєння певних цінностей для задоволення своїх потреб.

У науковій літературі автори по-різному визначають поняття «ціннісні орієнтації». Значна кількість науковців (А.С. Юнусов, Х.І. Шайхова, В.П. Тугарінов) зводять це поняття насамперед до сукупності установок на ті чи інші соціальні цінності й життєві цілеспрямованості особистості. На думку С.Л. Аваліані, ціннісні орієнтації зумовлені існуванням ідеалу, що перебуває поза нашою свідомістю [1]. І.О. Мартинюк репрезентує ціннісні орієнтації як індивідуальне ставлення до матеріальних, соціальних і духовних благ, а також як компонент структури особистості, який спрямовує її помисли та відчуття в процесі соціалізації [12]. А.Г. Здравомислов розглядає ціннісні орієнтації як елемент саморегуляції особистості, котрі не тільки регламентують засоби раціональної поведінки, але й впливають на структуру свідомості, спрямовують волю, пам'ять, інтелектуальний розвиток [5]. Ціннісна орієнтація – це спрямованість особистості на засвоєння певних цінностей для задоволення своїх потреб, тож у ціннісних орієнтаціях цінність виконує роль своєрідного орієнтира і відповідного регулятора поведінки й діяльності людини в предметній і соціальній дійсності. О.Г. Іваненко [6] вважає, що ціннісні орієнтації – це сукупність ціннісних настанов особистості. На його думку, ціннісні орієнтації виконують такі функції: фіксують реальний зв'язок між свідомістю людини й навколишнім світом; регулюють виникнення вольової поведінки; впливають на мотивацію поведінки в конкретній ситуації; детермінують виникнення нових цінностей.

Соціальний педагог, що характеризується наявністю акмеологічної спрямованості особистості, відрізняється сформованими професійно-ціннісними орієнтаціями, що припускають, у тому числі, орієнтацію на продуктивну професійну діяльність, на саморозвиток і самореалізацію в професійній діяльності й так далі. «Ціннісно-сміслова сфера професіонала, можливість співвідносити свою діяльність із життєвими змістами є тією силою, що або сприяє актуалізації творчого потенціалу, або перешкоджає цьому, руйнуючи разом із цим і особистість професіонала [2]. Найбільш значимими в акмеологічному плані цінностями А.О. Деркач і В.Г. Зазикін називають «цінність утворення й високопродуктивної професійної праці, отрефлексованого ціннісним і значеннєвим змістом, які є

найважливішими загальнолюдськими цінностями» [2].

Успішний професійний розвиток соціального педагога залежить від мотивації, яка підтримується шляхом культивування його професійною спільнотою цінностей. Ф.Ю. Василюк стверджує, що цінності набувають якості реально діючих мотивів та джерел осмислення буття, які ведуть до вдосконалення особистості в процесі її розвитку [3]. На думку О.М. Кімберга, [9] «життєві плани людини, що реалізуються в її особистих проектах і перш за все в професійній сфері, є насиченими ціннісно-смісловими основами». Є.О. Климов відзначає, що для кожної певної професійної групи є характерним власний смисл діяльності та специфічна система цінностей. Таким чином, цінності «детермінують професійну поведінку, забезпечуючи зміст і спрямованість діяльності та надаючи смисл професійним діям» [10].

Вітчизняні вчені відзначають спорідненість професії соціального педагога та педагога: «Соціальний педагог у нашому розумінні – це педагог, який здійснює комплекс заходів щодо соціально-педагогічної допомоги, соціального виховання, освіти і розвитку особистості. Конкретизація діяльності соціального педагога впливає з його основних функцій: діагностичної, прогностичної, комунікативної, реабілітаційної і корекційної» [13].

Таким чином, ядром професійних ціннісних орієнтацій соціальних педагогів є професійні педагогічні цінності.

Під професійно – педагогічними цінностями розуміється комплекс інтегративних утворень особистості, які «виявляються у вибіркового ставленні до різних видів педагогічної діяльності залежно від рівня засвоєння нею досвіду, загальноприйнятих цінностей, професійних знань, умінь та навичок, що фіксуються в потребах, мотивах, установках, оцінках, ідеалах й інтересах особистості» [4].

Суспільно-педагогічні цінності відображають характер і зміст тих цінностей, які функціонують у різних соціальних системах, виявляючи себе в суспільній свідомості. Вони є сукупністю ідей, уявлень, норм, правил, традицій, котрі регламентують діяльність суспільства в галузі освіти. Професійно-групові цінності можна представити у вигляді ідей, концепцій, норм, які регулюють і спрямовують професійну діяльність соціальних педагогів у межах певних освітніх інститутів. Сукупність таких цінностей має цілісний характер, відносну стабільність і повторюваність. Індивідуально-особистісні цінності виступають як соціально-психологічні утворення, в яких відображаються цілі, мотиви, ідеали, настанови й інші світоглядні

характеристики особистості, котрі становлять у своїй сукупності систему її ціннісних орієнтацій.

У сучасних дослідженнях професійно-ціннісні орієнтації педагога визначено як систему стійких відношень особистості до педагогічної праці, що формуються на основі усвідомлених педагогічних цінностей і втілюються в професійній діяльності, визначаючи її змістове наповнення і шляхи досягнення професійних цілей [14].

Найбільш сутнісними характеристиками професійних цінностей соціального педагога, центром яких є професійно-педагогічні цінності, є духовна приналежність, яка визначає властивості особистості соціального педагога та характер його діяльності; компонент особистості соціального педагога, котрий визначає увесь комплекс професійної спрямованості; основа життя та діяльності соціального педагога, перспектива його розвитку; інтегративний, системоутворюючий фактор особистості; показник рівня професійної майстерності, рівня професійної самосвідомості; орієнтація на загальнолюдські, культурні та національні цінності.

Але, визначаючи специфіку професійних цінностей соціального педагога, слід мати на увазі, що соціальний педагог – це не вчитель з базовою освітою будь-якої дисципліни, а педагог широкого профілю, який опанував основи юридичних та психологічних знань, менеджер у системі освіти, спеціаліст, здатний не тільки побачити проблему дитини, але й допомогти їй знайти себе [11].

Спираючись на дослідження науковців, визначимо, що під професійними ціннісними орієнтаціями соціального педагога розуміється система професійної спрямованості та ставлення до професії, яке виступає в якості суспільно-соціальних цінностей і є критерієм оцінки професійної діяльності та основою ставлення особистості до обраної професії.

Отже, узагальнюючи аналіз науково-педагогічної літератури, можна визначити сутнісні характеристики професійних орієнтацій соціальних педагогів, які полягають у наступному:

1. Професійні ціннісні орієнтації є системою професійної спрямованості та ставлення до професії соціального педагога.

2. Професійні ціннісні орієнтації відбивають ставлення соціального педагога до професійних цінностей (цінність людського життя, повага людської гідності, благополуччя людей, які мають проблеми, соціальна відповідальність, потреба соціальних педагогів служити своїй професії на благо оточуючих).

3. Професійні ціннісні орієнтації виконують важливі функції у професійній діяль-

ності соціальних педагогів, а саме: здійснюють актуалізацію творчого потенціалу особистості, надають смисл професійним діям, визначають шляхи досягнення професійних цілей, виступають критерієм оцінки професійної діяльності.

Висновки. Виникає потреба в дослідженні специфіки розвитку професійних ціннісних орієнтацій соціальних педагогів у післядипломній педагогічній освіті. Подальше дослідження потребує розробки проблеми стану розвитку ціннісних орієнтацій соціальних педагогів у сучасній теорії та практиці.

ЛІТЕРАТУРА:

1. Авалиани С.Ш. Природа знания и ценности / С.Ш. Авалиани. – Тбилиси: 1989. – 230 с.
2. Божович Л.И. Развитие мотивов учения у советских школьников / Л.И. Божович, Н.Г. Морозова, Л.С. Славина. – Известия АПН РСФСР, 1957. – Вып. 36. – С. 45–53.
3. Василюк Ф.Е. Психология переживания (анализ преодоления критических ситуаций) / Ф.Е. Василюк. – М.: 1984. – 125 с.
4. Єрмакова С.С. Формування професійно-педагогічних цінностей у майбутніх учителів початкових класів: дис. ... канд. пед. наук: 13.00.04 / С.С. Єрмакова. – Одеса., 2003. – 276 с.
5. Здравомислов А.Г. Потребности, интересы, ценности / А.Г. Здравомислов. – М.: Политиздат, 1986. – 202 с.
6. Іваненко О.Г. Проблема ціннісних орієнтацій офіцера ЗСУ / О.Г. Іваненко. – Харків.: Наукові записки Харківського військового університету. Соціальна філософія, педагогіка, психологія. – 2002. – Т. 7. – С. 113–115.
7. Ігнатенко П.Р. Аксиологія виховання: від термінології до постановки проблеми // Педагогіка і психологія: Наук.-теорет. журнал АПНУ. – 1997. – № 1. – 28 с.
8. Ісаєв И.Ф. Теория и практика формирования профессионально-педагогической культуры преподавателя высшей школы / И.Ф. Исаев. – М.: Академия, 1993. – С. 64–65.
9. Кимберг А.Н. Личные проекты в активности субъекта // Ученые записки Казанского государственного университета. – Казань: 2008. – 55 с.
10. Климов Е.А. Введение в психологию труда / Е.А. Климов. – М.: 1998. – 28 с.
11. Краснова Н.П. Етичні відносини між соціальним педагогом та педагогічним колективом у навчальному закладі / Н.П. Краснова // Соціальна педагогіка: теорія та практика. – 2010. – № 3. – С. 85–93.
12. Мартинюк И.О. Жизненные цели личности: Понятие, структура, механизмы формирования / И.О. Мартинюк. – К., 1990. – 18 с.
13. Технології соціально-педагогічної роботи: навч. посібник / за ред. А.Й. Капської. – К., 2000. – 9 с.
14. Шемигон Н.Ю. Формування ціннісних орієнтацій майбутніх педагогів у процесі професійної підготовки: дис. ... канд. пед. наук: 13.00.04 / Н.Ю. Шемигон. – Харків., 2008. – 258 с.